КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ – ПРАВОВА ОСНОВА СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Подорожна Тетяна Станіславівна
кандидат юридичних наук, доцент
докторант Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України

Надзвичайно велике значення для розвитку українського конституціоналізму мають перспективи розвитку громадянського суспільства в Україні. Досягнення стану громадянського суспільства означає наділення людей, незалежно від їх національності та статі, релігійної належності, кольору шкіри, їх суспільних інтересів і політичних уподобань, однаковими основними правами – і правами людини, такими як недоторканність особи, і громадянськими правами на участь в політичному та суспільному житті, на рівні умови підприємницької діяльності, а також правом на власну культуру. Із цих підстав власне сутність громадянського суспільства визначають декілька моментів. Це суспільство, що володіє такими інститутами та політичною культурою, що дозволяють повноцінно реалізовувати права людини. Це суспільство добровільних об'єднань, розвинутої культури суспільного діалогу та вираження суспільної думки. Це суспільство відкритості, ідейного плюралізму та терпимості до інших поглядів. Проте це і суспільство, де ніколи не може бути силою нав'язані свої переконання, а противники громадянського суспільства, тобто ті, хто не сприймає його основні цінності, не мають можливості підірвати його основи.

Тобто, громадянське суспільство в практичному, майже юридичному сенсі, – це декларованe Конституцією України, – все те загальне, що властиве всім людям, щоб потім дати їм свободу бути різними. У цьому, власне, і полягає один із найбільш важливих обов'язків держави – забезпечити свободу та безпеку цієї плюралістичної системи. Іншою мовою, це суспільство вільних людей, свобода котрих захищена державою через Конституцію*.

---

* Ми вважаємо, що ідея громадянського суспільства була покликана підкреслити його незалежність від держави, окреслити коло таких відносин, куди держава не мала б змоги втручатися. Очевидно, що держава, державна влада не віддільні від суспільства, не протистоять йому. Вони регулюють життя суспільства, а основи існуючого в країні суспільного устрою закріплюються Конституцією.

© Подорожна Т.С.

У Конституції України прямо не вживається термін «громадянське суспільство», що на думку А. Крусян, є «правовим упущенням у контексті теорії сучасного українського конституціоналізму» [8, с. 19]. До того ж, як наголошує О. Лотюк, саме нормами конституційного права закладається правовий фундамент побудови та розвитку громадянського суспільства [11, с. 112]. Конституція 1996 р. як Основний закон держави остаточно закріпила правовий статус держави України, визначила основні напрямки розвитку політичної і правової системи, структуру органів державної влади й органів місцевого самоврядування, основні політичні, економічні та соціальні права громадян, встановила право державної, комунальної і приватної власності громадян і право власності юридичних осіб. У ній визначено правовий статус і повноваження Верховної Ради, Президента, Кабінету Міністрів України, центральних органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

З огляду на ці основоположні норми, намагання багатьох спрямовані сьогодні на те, щоб сформувати сильну державу. Але чи можлива держава в державі? Припустимо, що так, якщо дотримуватися концепції подвійного суверенітету. Тоді яку державу в Україні маємо намір отримати? До чого ми прийдемо, якщо держава буде міцною, але не розумною? Чи не надто ми переймаємося державною проблематикою. Бо якщо добре подумати, держава все ж таки другорядна субстанція. Первинним все таки є суспільство. Саме тому *на порядку денному нині повинні стояти потреби та інтереси людини і громадянина, тобто сам час попіклуватися про розвиток структури громадянського суспільства.* А громадянське суспільство – це, передовсім, вільний громадянин – патріот країни, приватна власність, підприємництво, вільна праця, політичний та ідеологічний плюралізм, вільні засоби масової інформації, місцеве самоврядування. Без громадянського суспільства немислима правова держава. Проте в Україні деякі інститути громадянського суспільства поки що погано розвинені, а то й взагалі не розвинені. Це є свідченням того, що процеси розвитку громадянського суспільства, реалізація зовнішньополітичної стратегії, зміни в економічному житті країни, реформування системи органів влади вимагають подальшого конституювання відповідного конституційного регулювання. Один із найважливіших викликів сучасності полягає у модернізації країни [26, с. 11].

За умов розпочатої в Україні правової реформи постало надзвичайно важливе питання про підвищення ефективності дії норм, без чого здійснити політичні, економічні та інші реформи, сформувати правову державу і громадянське суспільство є досить проблематично. Саме в цьому значенні

відстежується велика роль Конституції в утвердженні демократичної правової держави і на рівні держави, і за її межами. У цьому сенсі актуальною є позиція російського вченого А. Медушевського, який наголошує на тому, що в умовах глобалізації, демократизації та інформатизації у сучасному світі особливо сильно виявляється тенденція до вибудови і закріплення в праві єдиних критеріїв і норм громадянського суспільства і правової держави [13, с. 9], що, на нашу думку, цілком адекватне українській правовій дійсності.

Ефективна дія Основного Закону передовсім залежить від того, наскільки його засвоїли і підтримують громадяни України. У зв'язку із цим, важливо сформувати в усьому суспільстві правову культуру, яка сприятиме підвищенню дієвості Основного закону. Останній ж повинен визначати насамперед контури майбутнього громадянського суспільства в державі, його політичні і соціальні цінності. Як зауважує, професор С. Пєтков, кожен нормативний акт, який ухвалюється Верховною Радою України, кожен наказ, який затверджується в міністерствах та відомствах, повинен відповідати Конституції, неухильне виконання якої – основа для побудови громадянського суспільства в Україні [19, с. 10-11; 20, с. 18]. У цьому сенсі, Конституція і являє собою програмний документ для майбутнього громадянського суспільства України, у ній мають бути закладені його ідейно-політичні, філософські, доктринальні принципи.

Час прийняття Конституції України (червень 1996 р.), звичайно, не міг не вплинути на її зміст. Конституція, за задумом, мала бути як програма державно-політичного розвитку України. Основний закон визначив контури майбутнього громадянського суспільства в державі, його політичні та соціальні цінності. У цьому сенсі Конституція являє собою програмний документ для майбутнього громадянського суспільства України, у ній закладено його ідейно-політичні, філософські, доктринальні принципи. Натомість саме громадянське суспільство вправі визначати дієвість Основного Закону та реальність втілення його приписів у своє життя. З цих підстав, важливою емпіричною базою при дослідженні закономірностей та особливостей конституційно-правових феноменів, а також при визначенні показників ефективності Конституції України, може слугувати застосування статистичних методик, оскільки статистичні дані часто застосовуються і при розробці нормативних актів, і при узагальненні результатів їх дії. Так, під час розробки нормативних актів статистичні дані часто виступають як обґрунтування необхідності прийняття того чи іншого нормативного акта або внесення змін до нього. Наприклад, 2007 р. Інститут соціальної та політичної психології АПН України провів опитування щодо доцільності реформування Основного закону України [32]. На основі аналізу

результатів соціологічних досліджень щодо ставлення громадян до питань, пов'язаних з перебігом конституційної реформи в Україні, можна було зробити відповідні висновки, а саме: ключовою проблемою конституційного ладу громадяни вважають недотримання норм Конституції органами державної влади; Конституція у свідомості людей втрачає риси Основного закону, який гарантує їхні права і свободи, визначає поведінку вищих посадових осіб та відображає основи державного ладу і суверенітету України. У цьому випадку статистичні дані є своєрідною «точкою відліку» того стану об'єкта, з якого починається життя того чи іншого нормативно-правового акта. Зіставивши аналогічні показники через певний проміжок часу, дослідник може зробити висновки про ефективність цього нормативного акта (у нашому випадку Конституції України). Саме тому частиною предмета соціології конституційного права є дослідження стану правосвідомості різних соціальних груп як елементів громадянського суспільства.

Отже, метою Конституції України є побудова вільного демократичного суспільства, у центрі якого – людина, її інтереси і права, її охоронюване законом гідне життя*. Це суспільство, котре звільнилось від догм і жахіть тоталітаризму, вижило диктат партійної ідеології. Це те суспільство, у якому сама людина виступає стрижнем економічного, соціального та політичного життя. Як слушно із цього приводу зауважує О. Щербанюк, Українська держава має на меті формування відкритого, вільного суспільства, яке прагне на основі історичного досвіду не тільки покращувати, але й створювати нові правові форми та умови для гідного і комфортного життя (таким чином вчена обґрунтовує особистісний підхід, який передбачає людський вимір державно-правових завдань, функцій, процесів, інститутів сучасного конституціоналізму – Т.П.) [28, с. 33]. Зрештою, кожен громадянин має розуміти, що саме від нього залежить все що відбувається в його країні, саме він формує Парламент та Уряд, обирає Президента. Представники органів державної влади несуть персональну відповідальність перед кожним українцем за виконання законів [19, с. 6]. Це є свідченням того, що основою громадянського суспільства є власне людина й умови, котрі створює держава для реалізації її конструктивно-світоглядної суті.

Конституція України – це Конституція незалежного правосуддя, яке повинне протистояти свавіллю, захищати права і свободи людини, забезпечити

---

* Головним суб'єктом громадянського суспільства є людина, що має потреби, інтереси та цінності, які зовні виражені у правах та обов'язках. Наявність можливостей реалізації прав, обов'язків та законних інтересів перетворює людину в головного учасника суспільного розвитку, члена громадянського суспільства [17, с. 117].

верховенство закону, що виступає визначальною рисою правової держави, яка виникає і зберігається тільки в умовах існування стійкого громадянського суспільства. З цих причин, як зауважує російський правознавець М. Рассолов, слід залучити саму державу до активної участі у формуванні та розвитку громадянського суспільства, зробити державу однією із складових громадянського суспільства. Слід також використати великий потенціал держави, поставивши її на службу ефективної дії та діяльності громадянського суспільства [22, с. 384]. Першорядне завдання сучасної держави полягає у тому, щоб спільними зусиллями держави та суспільства подолати це відчуження. Можна було б звільнити державу від деяких традиційних обов'язків, передавши їх тим чи іншим громадським організаціям, з котрими повинна бути налагоджена тісна співпраця. Така передача не повинна здійснюватися за рахунок послаблення держави. Навпаки, як зазначає, Д. Керімов, сила держави – в її тісній, погодженій та солідарній взаємодії з суспільними формуваннями, громадянами, з усім населенням країни [6, с. 44-47]. Більше того, як зазначають автори колективної монографії «Демократичні засади державного управління та адміністративне право», значною мірою конституювання системи взаємодії між державою як суб'єктом управління та суспільством (суспільними відносинами) як його об'єктом управління залежить від рівня зрілості громадянського суспільства [4, с. 27]. До того ж, на думку Н. Оніщенко, сааме принцип соціального та політичного балансу у взаємовідносинах держави і громадянського суспільства повинен стати основою для виправлення та кореляції нестабільної політичної ситуації [16, с. 57].

Конституція ж України прописує тільки умови самостійності громадянського суспільства, яка виявляється в діяльності політичних партій, рухів, групових інтересів, в екстремальній активності населення. Щодо політичних партій, то досі вони перебувають на стадії становлення та реорганізації. І хоча в нашій державі прийнято закон про політичні партії, політичні процеси в Україні засвідчують, що можливості їх самостійного розвитку і перетворення на авторитетні та впливові сили в суспільному житті досить обмежені. Без серйозної підтримки держави становлення оптимальної багатопартійної системи триватиме ще довго.

Що стосується форми правління, то варто зауважити, що республіканську форму вияву з наявністю інституту президентської влади, як правило, позитивно сприймає більшість пересічного населення, а також вчені в галузі конституційного права. На думку, О. Ющика, парламентсько-президентська модель є зручнішою з точки зору демократизації влади, можливості впливу на виконавчу владу опозиційних сил [30, с. 21]. Проте вчений застерігає, що суттєво визначальним є те, наскільки ефективною для управління суспільством є та або

інша форма, якою мірою форма правління забезпечує реалізацію загальносуспільних інтересів та життєвих потреб, прав і свобод громадян. І тоді виявиться, що однозначної переваги жодна форма правління, жодна модель організації влади не має, бо все залежить від тих суспільних умов, за яких реалізується ця модель. За великими рахунками людям байдуже, в який спосіб політичні сили організують державну владу, для них важливо, щоб ця організація була ефективною у вказаному сенсі, щоб їхні особисті, соціально-економічні, культурні, екологічні, політичні та інші права були визначені й гарантовані державою на відповідному рівні [30, с. 21].

Позиція населення щодо економічних основ державності, по суті, досить чітка. Ми повинні усвідомлювати, що перехід до ринкових відносин – це неминучий шлях до нормального протікання конституційного процесу в державі, а отже, до загального розвитку суспільства. Адже в основу розвитку сучасного суспільства покладено економіку. Суспільство все більше усвідомлює, що воно не може успішно розвиватися без урахування таких чинників як духовно-моральний, інтелектуальний, екологічний, науково-технічний, інноваційний, демографічний [27, с. 4].

Що стосується судової влади, то варто зазначити, що вона не сприймається як певна політична сила. Історично в нашій країні склався психологічний стереотип на рівні ментальності – в силу закону чомусь люди не завжди вірять.

Те саме стосується і засобів масової інформації – державні засоби масової інформації не завжди сприймаються як «четверта влада». Їх роль в політичному процесі ритуальна і додаткова. Власне тільки телебачення впливає на населення сільських районів та, можливо, на людей з вищою освітою. У цьому сенсі роль наприклад, національних телеканалів («1+1», «Інтер», «5 каналу») значно вища.

Суспільство взагалі не може нормально розвиватися без розвиненого політичного, економічного, соціального і юридичного механізму саморегуляції і саморозвитку [29, с. 26]. Звичайно, у Конституції України всі статті не могли бути деталізовані, особливо якщо врахувати, що Україна, як держава загалом, досі перебуває в стані системного реформування, що стосується і економіки, і суспільного життя, і різних політичних інститутів. Стосовно сказаного, ряд дослідників стоять на позиції прийняття нової редакції Конституції України. Так, досліджуючи основні питання реформування публічної влади, А. Береза зазначає, що однією з основних вимог сьогодення є прийняття нової редакції Основного Закону, який би максимально врахував потреби українського суспільства, містив ефективний механізм стримувань та противаг, чітко визначав розподіл повноважень не тільки між гілками влади, а й між різними рівнями управління:

місцевим, регіональним, центральним, ви ходячи з принципів децентралізації та субсидіарності. Прийняття нової Конституції повинно супроводжуватися внесенням відповідних змін до законодавства, зокрема законів України «Про Кабінет Міністрів України» (з чітким визначенням його підпорядкування Президенту чи парламенту), «Про місцеве самоврядування» (з можливістю створення виконавчих органів радами районного і обласного рівня, забезпечення достатніх фінансових ресурсів для самостійного виконання органами місцевого самоврядування своїх функцій) [2, с. 322-333].

Думка безперечно слушна. Проте, у даному аспекті варто, на наш погляд, звернути увагу на розбіжність між розвиненими демократіями, де правова держава і громадянське суспільство вже склалися, і країнами, у яких демократичний процес перебуває на стадії становлення. Власне *нормальний конституційний процес мусить виходити з того, що система вже існує і суспільство має лише підвищувати її ефективність*. Із цих позицій істотно відрізняється конституційний процес в модернізованому суспільстві: стара традиційна система вже не може дієво існувати, а нова може вже бути конституйована, але ще не в змозі працювати ефективно та цілісно. За таких умов неминучим є виникнення напруги між конституційним ідеалом та реальною практикою правового регулювання: Конституція в такому разі є не стільки фіксацією реального становища, скільки програмою майбутніх змін, а також масштабом їх соціальних можливостей. Чинне сьогодні в Україні право в цілому та механізм правового регулювання зокрема, виявилися, через ряд причин як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру, не готовими до ефективного регулювання суспільних відносин, не готовими витримати негативні моменти процесів перехідного періоду, зберегти й гарантувати належний рівень прав і свобод людини (особливо соціально-економічних), забезпечити стійке функціонування всіх основних інститутів суспільства, у тому числі й правових [21, с. 377].

Відзначимо, що сьогодні, на жаль, лише невелика частина населення усвідомлює необхідність становлення громадянського суспільства, а в деяких випадках і готова формувати його структури й елементи. Іншій частині властива традиційна політична поведінка. Це прошарок населення, який не готовий на сьогодні до життя у відкритому суспільстві. Культура підкорення видається їм досить природною при тому способі життя, який вони ведуть.

Право має надзвичайно важливе значення для розвитку моралі щодо необхідності чіткого правового порядку, який надає суспільству стійкості та

міцності в регулюванні суспільних відносин*. Проте на думку ряду авторів, серед аспектів багатогранності права виділяється один життєво важливий парадокс - даруючи людям свободу буття, воно не допускає хаосу, стримуючи можливі суспільні негаразди возведенням формальних меж в проявах людської волі. За рахунок цього в житті соціуму активно проявляються елементи порядку, організованості і погодження, а право одночасно виступає носієм, виразником міри свободи людини, залишаючись при цьому ефективним керманичем державного управління [14, с. 13], адже, як слушно зазначає О. Петришин, суспільство і є найбільш відповідним підґрунтям для практичного здійснення правових норм, де тільки й можуть скластися реальні показники ефективності права [18, с. 20]. Відтак право і мораль складаються із загальних правил поведінки, що виражають певну волю, тобто спрямовані на встановлення і підтримання на необхідному рівні дисципліни і правопорядку в суспільстві, що забезпечується насамперед Основним законом держави.

Зі сказаного можна зробити висновок, що Конституція України є одночасно Основним законом держави і всього суспільства (так звана *синтетична, нерозривно двостороння природа Основного закону* (А. Ященко) [31, с. 91]). В цьому плані вважаємо актуальною тезу професора С. Авак'яна стосовно *природи конституції як базису громадянського суспільства* (курсив наш. – *Т. П.*)[1, с. 45]. Конституція, неодмінно має виконувати певні вимоги-принципи, які відповідали б принципам усього суспільства. До того ж, Основний закон відіграє для своїх громадян консолідуючу роль, у ньому панує право як загальна міра свободи, рівності і справедливості в суспільстві, що й визначає зміст усіх чинних у державі законів. З цього приводу, справедливою вважаємо думку О. Скрипнюка стосовно того, що «у демократичній державі конституція, маючи найвищий статус, виступає тією специфічною інстанцією, яка має вплив не лише на суспільство та громадян, а й на саму державу. Більше того, держава не має ні права, ні практичної можливості виносити будь-які розпорядження чи приписи щодо повноти реалізації конституційних норм, їх звуження або обмеження, оскільки конституція виявляється захищеною від будь-яких можливих проявів свавілля державної влади» [25, с. 53-54]. Таким чином, задача держави полягає у тому, щоб регулювати відносини між вільними громадянами на основі суворого дотримання норм права, котрі покликані гарантувати свободу особистості, недоторканість власності, житла та інші права людини і громадянина.

---

* В юридичні науці слушно побутує думка, що суспільство – це цілісне, структурне, багаторівневе, відкрите утворення, яке потребує регулятивного впливу [15, с. 276].

Конституція є суспільним правом і головна її мета – охорона свободи, оскільки свобода людини є засадою життєвого устрою. Ефективність держави залежить від того, наскільки вона здатна акумулювати загальнонаціональні інтереси та реалізувати їх у своїй політиці. Держава не може та не повинна абстрагуватися від реальних інтересів та потреб народу, оскільки це призведе до знищення балансу соціальних сил в суспільстві [28, с. 102]. Щобільше, Конституція повинна регулювати відносини держави і суспільства в такий спосіб, щоб держава в особі її органів і посадових осіб, залишаючись гарантом прав і свобод, не могла безпосередньо контролювати суспільство. У цьому, на думку професора А. Селіванова і полягає конституційна природа парламенту, який не повинен допускати обмеження свободи народу, оцінювати діяльність всіх інших органів публічної влади, визначати відповідальність відносно будь-яких посадових осіб за їх дії (бездіяльність), щоб не допустити посягань на свободу, демократію чи будь-яких ущемлень прав та інтересів особи [24, с. 428]. Водночас самій Конституції як нормативному регулятору необхідні гарантії правової охорони. У зв'язку із цим, суспільство як «контролер» публічної влади в особі різних об'єднань громадян, зокрема інших суб'єктів, що інтегруються задля правової охорони Конституції, виступає надійним охоронцем, здатним запобігати можливим спробам з боку держави посягнути на її основи. До того ж *будь-яка держава як відповідне самоврядування народу не може бути нічим іншим, як конституційною державою*[1]. Це, своєю чергою, пов'язано з тим, що становлення незалежної України як конституційної держави було основоположною метою в суспільній політико-правовій свідомості, програмним завданням демократичних партій та рухів кінця минулого століття, і це завдання вирішувалось у процесі створення нового Основного Закону нашої держави*. Звісно, такій оцінці має передувати велика аналітична робота, яка допоможе

---

* Конституційна держава – вимоги, відповідно до якої носії основних прав (приватні особи), яким гарантується право вимоги до їх адресатів (органів публічної влади) забезпечити фундаментальні цінності – гідність людини, приватну автономію та право людини на розвиток як соціально значущої особистості. У зміст конституційної держави вкладають: а) наявність конституції як правового акту найвищої юридичної сили; б) визнання непорушності та невідчужуваності основних прав і свобод; в) зумовленість конституційного порядку основними правами і свободами; г) конституювання законодавчої і виконавчої влади на основі їх взаємодії і співпраці; д) інститут конституційної скарги тощо [12, с. 133].

* Так, на думку відомого конституціоналіста М. Савчина, яку ми повністю підтримуємо, конституційна державність поступово йде на зміну концепції правової держави, підвищуючи рівень гарантій прав людини й основоположних свобод [23, с. 41].

державі зорієнтуватися у відповідному політико-правовому просторі і знайти в ньому своє місце, найбільш адаптоване до сучасних потреб і можливостей. Проте, як зауважує професор Д. Керімов, сучасне суспільство стає більш складним та диференційованим. Рішення, які приймаються в інтересах цілого, не можуть абсолютно адекватно відображати та враховувати інтереси його складових утворень і, звичайно, всіх індивідів. Природно, що за таких умов свобода суспільства вступає в протиріччя зі свободою індивіда. Без цього ні суспільство, ні індивід не досягнуть свободи [5, с. 455]. Таким чином, суперечність індивідуальних і суспільних інтересів неминуча. Саме на їх подолання і направлена діяльність інститутів громадянського суспільства [9, с. 76]. З огляду на це, Конституція є результатом консенсусу між людьми. А консенсус є тією необхідною опорою, без якої конституціоналізм стає неможливим і залишається лише красивою ідеєю [7, с. 30]. Саме ці питання є ключовими у становленні українського конституціоналізму.

То ж який подальший шлях конституційного розвитку? Головне нині – якомога повніше використати демократичний потенціал, закладений в Конституції України, незалежно від кількості внесених до неї змін. З огляду на це заслуговує на увагу позиція О. Лотюк щодо основних шляхів побудови громадянського суспільства. Останні на її думку полягають у наступному: розширення масової бази влади, підвищення політичної культури населення, створення нових можливостей участі громадян в управлінні державними і суспільними справами; активізація процесу роздержавлення усіх сфер суспільного життя, формування інститутів громадянського суспільства як ринкового, так і неринкового характеру; постійне удосконалення контрольних механізмів; максимальне розширення сфери судового захисту прав і свобод людини; зміцнення свободи інформації, відкритості суспільства; піднесення рівня суспільної свідомості, подолання явищ соціальної пасивності [10, с. 100]. Основою ж конституційного розвитку громадянського суспільства, на нашу думку, повинні стати національні інтереси, потреби територіальних громад і права людини загалом, тим паче, що сьогодні «конституційне буття держав дедалі більше пов’язане з такими динамічними тенденціями функціонування світової спільноти, як захист прав людини та громадянина» [3, с. 10].

Список використаних джерел:

1. Авакьян С.А. Политические отношения и конституционное регулирование в современной России: проблемы и перспективы // Журнал российского права. – 2003. – № 11. – С. 43-79.

2. Береза А.В. Реформування публічної влади: сучасні концепції та політична практика: Монографія. – К.: Логос, 2012. – 360 с.

3. Волошин Ю.О. Конституційно-правове забезпечення європейської міждержавної інтеграції: теоретико-методологічні аспекти: Монографія / За ред. М.О. Баймуратова / Ю.О. Волошин. – К.: Логос, 2010. – 428 с.

4. Демократичні засади державного управління та адміністративне право: Монографія / [Кол. авт.: Шемчушенко Ю.С., Авер'янов В.Б., Андрійко О.Ф., Кресіна І.О., Нагребельний В.. та ін.]; за аг. ред. д.ю.н. В.Б. Авер'янова. – К.: Видавництво «Юридична думка», 2010. – 496 с.

5. Эбзеев Б.С. Личность и государство в России: взаимная ответственность и конституционные обязанности / Б.С. Эбзеев. – М.: Норма, 2007. – 384 с.

6. Керимов Д.А Методология права (предмет, функции, проблемы философии права). – М.: Аванта+, 2000. – 560 с.

7. Керимов Д.А. Проблемы общей теории права и государства. – М., 2003. – Т. 3.

8. Ковальчук В. Конституція як основа легітимності публічної влади // Вибори та демократія. – 2010. – № 2–3 (24–25). – С. 29–37.

9. Крусян А. Громадянське суспільство в Україні як передумова сучасного українського конституціоналізму: поняття і тенденції розвитку // Право України. – 2014. – № 4. – С. 17–25.

10.Лотюк О. Громадянське суспільство як чинник євроінтеграції в Україні // Право і громадянське суспільство. – 2013. – № 1. – С. 70–78.

11.Лотюк О. До проблеми розуміння функцій громадянського суспільства // Право і громадянське суспільство. – 2013. – № 2. – С. 96–103.

12.Лотюк О. Розуміння громадянського суспільства у контексті предмета конституційного регулювання // Вісник Конституційної Асамблеї. – 2013. – № 2–4. – С. 112–118.

13.Мала енциклопедія конституційного права. Мала енциклопедія конституційного права / За заг. ред. проф. Ю.Л. Бошицького; Київський університет права НАН України. – К.: Кондор-Видавництво, 2012. – 462 с.

14.Медушевский А. Н. Размышление о современном российском конституционализме / А.Н. Медушевский. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2007.

15.Москалькова Т.Н., Черников В.В. Нормотворчество: научно-практическое пособие. – Москва: Проспект, 2013. – 384 с.

16.Національні тенденції та міжнародний досвід сучасного право розуміння: монографія / [Шемшученко Ю.С., Оніщенко Н.М., Зайчук О.В. та

ін.]; за аг. ред. Н.М. Оніщенко. – К.; Вид-во «Юридична думка», 2013. – 480 с.

17.Оніщенко Н. До питання про пошук балансу у співвідношенні громадянського суспільства та держави // Право України. – 2014. – № 4. – С. 55–62.

18.Пархоменко Н. Роль громадянського суспільства у захисті прав і свобод людини і громадянина // Право України. – 2014. – № 4. – С. 116–125.

19.Петришин О.В. Верховенство права в системі дії права // Проблеми законності. – 2009. – № 10. – С. 18-30.

20.Пєтков С.В. Народовладдя: від права радянського до права громадянського. – К.: Видавничий дім «Скіф», 2014. – 56 с.

21.Пєтков С.В. Нормативно-правове забезпечення публічних відносин під час побудови громадянського суспільства в Україні / С.В. Пєтков. – Запоріжжя: КПУ, 2011. – 104 с.

22.Подорожна Т. С. Теоретико-прикладні засади конституціоналізації правової системи та модернізації Конституції України : монографія / Т. С. Подорожна; за ред. і з передм. проф. Н. М. Пархоменко. – Львів : ПАІС, 2014. – 308 с.

23.Проблеми правового регулювання суспільних відносин: загальнотеоретичні аспекти: [монограф.] / О.І. Левченков; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2012. – 528 с.

24.Рассолов М.М. Актуальные проблемы теории государства и права: учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по специальности «Юриспруденция» / М.М. Рассолов, В.П. Малахов, А.А. Иванов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2011. – 447 с.

25.Савчин М. Система конституційних цінностей та конституційний лад України: конституційна державність та народний суверенітет // Вибори та демократія № 4 (26). – 2010. – С. 34-43.

26.Селіванов А.О. Конституція. Громадянин. Суд. Професійні та суспільні погляди. – К.: УАІД «Рада», 2009. – 560 с.

27.Скрипнюк О.В. Конституція України та її функції: проблеми теорії та практики реалізації. До десятої річниці прийняття Конституції України. – К.: Академія правових наук України, 2005. – С. 53–54.

28.Теорія і практика конституціоналізації галузевого законодавства України: монографія [наук. ред. Ю.С. Шемшученко, відп. ред. Н.М. Пархоменко]. – К.: Вид-во «Юридична думка», 2013. – 308 с.

29.Тринько Р.І. Соціоекономічна парадигма модернізації економіки: монографія / Р.І. Тринько. – Л.: Ліга-Прес, 2013. – 56 с.

30.Щербанюк О.В. Народний суверенітет і реалізація владоспроможності демократичної держави: монографія. Книга ІІ / О.В. Щербанюк. Монографія. - К.: Логос, 2013. – 306 с.

31.Ющик О. Влада народу і конституційний процес в Україні // Віче. – 2014. – № 3. – С. 19-21.

32.Ященко А.С. Теория федерализма. Опыт синтетической теории права и государства / Ященко А.С. – Юрьев: Типография К. Маттисена, 1912. – 852 с.

33.http://old.niss.gov.ua/MONITOR/September/9.htm.

У статті досліджуються актуальні питання правової основи становлення громадянського суспільства в Україні. Акцентовано, що надзвичайно велике значення для розвитку українського конституціоналізму та перспектив розвитку громадянського суспільства є конституція. Підкреслено, що Конституція України є результатом консенсусу між людьми. А консенсус є тією необхідною опорою, без якої конституціоналізм стає неможливим і залишається лише красивою ідеєю.

Ключові слова: Конституція України, громадянське суспільство, правова держава, конституціоналізм, правова свідомість, права та свободи людини і громадянина.

В статье исследуются актуальные вопросы правовой основы становления гражданского общества в Украине. Акцентировано, что чрезвычайно большое значение для развития украинского конституционализма и перспектив развития гражданского общества является конституция. Подчеркнуто, что Конституция Украины является результатом консенсуса между людьми. А консенсус является той необходимой опорой, без которой конституционализм становится невозможным и остается только красивой идеей.

Ключевые слова: Конституция Украины, гражданское общество, правовое государство, конституционализм, правовое сознание, права и свободы человека и гражданина.

This article explores current issues of the legal framework of civil society in Ukraine. The attention, which is extremely important for the development of Ukrainian constitutionalism and perspectives of civil society is the Constitution. It is emphasized that the Constitution of Ukraine is the result of a consensus between

people. And the consensus is that the necessary support, without which it is impossible constitutionalism and is only a beautiful idea.

Key words: Constitution of Ukraine, civil society, rule of law, constitutionalism, legal awareness, rights and freedoms of man and citizen.